

بصام، جلال‌الدین، ۱۳۳۶ -

فرهنگ فرش دستباف / جلال‌الدین بصام. - تهران: بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران، ۱۳۹۲.

هفته، ۴۱، ۳۹۵ ص: مصور (رنگی). - (کتابخانه بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران؛ ۵۰)

ISBN: 978-964-5515-55-1

۳۰۰,۰۰۰ ریال

عنوان دیگر: فرهنگ فرش دستباف (فارسی - انگلیسی؛ انگلیسی - فارسی).

کتابنامه: ص: [نه] - مفده.

۱. قالی و قالی‌بافی - اصطلاح‌ها و تعبیرها ۲. قالی و قالی‌بافی - ایران - اصطلاح‌ها و تعبیرها

۳. قالی و قالی‌بافی - واژه‌نامه‌ها - فارسی ۴. قالی و قالی‌بافی - واژه‌نامه‌ها - انگلیسی

۵. فارسی - واژه‌نامه‌ها - انگلیسی ۶. زبان انگلیسی - واژه‌نامه‌ها - فارسی الف. بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران

ب. عنوان

۷۴۶/۷۹۵۵۰۳

۱۳۹۲ ۶۳ ب ۹ الف / NK ۲۸۰۹

کتابخانه ملی ایران ۳۱۵۵۹۵۱

حق چاپ برای بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران محفوظ است.

فرهنگ فرش دستباف (فارسی - انگلیسی؛ انگلیسی - فارسی)

ترجمه و تألیف: دکتر سید جلال‌الدین بصام

نمونه‌خوان‌ها: سریر کریمی، میترا اوحدیان

صفحه‌آرا: مریم رئوفی‌منش

طراح جلد: محمد فدایی

ناظر چاپ: ربابه ابوطالبی

چاپ اول: ۱۳۹۲

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۳۰۰,۰۰۰ ریال

چاپ و صحافی: تندیس نقره‌ای

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۵۱۵-۵۵-۱

ISBN: 978-964-5515-55-1

بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران

نشانی: تهران، سعادت‌آباد، بلوار فرهنگ، خیابان معارف، بن‌بست دانش، پلاک ۱

تلفن: ۲۲۱۲۹۸۳۳-۴ نمابر: ۲۲۱۲۹۸۴۰ صندوق پستی: ۱۴۶۵۵-۴۷۸

پست الکترونیکی: info@iecf.ir پایگاه الکترونیکی: www.iecf.ir

نامه بنیاد

درباره ارزش و اهمیت دانشنامه‌ها و فرهنگ‌ها سخن می‌توان گفت و بسیار گفته شده است. خوشبختانه در عصری می‌زییم که مؤسسات دولتی و خصوصی بسیاری به تألیف و تدوین دایرةالمعارف و فرهنگ‌نامه‌های گوناگون اشتغال دارند و با کوشش و تلاش این مؤسسات ارزش و اهمیت دانشنامه‌ها و فرهنگ‌ها بر همگان معلوم گشته است. بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران نیز مفتخر است که به‌عنوان نهاد و مرجعی دولتی در عرصه تألیف و یا ترجمه دایرةالمعارف و فرهنگ‌نویسی در علوم مختلف فعالیت می‌کند. حاصل این تلاش در سال‌های گذشته فراهم آمدن دانشنامه‌ها و فرهنگ‌های گوناگون در رشته‌های علمی مختلف بوده است. اکنون نیز بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران افتخار دارد که فرهنگ فرش دستباف ایران را در معرض بهره‌برداری محققان و پژوهشگران حوزه فرش قرار دهد. فاضل محترم جناب آقای دکتر سیدجلال‌الدین بصام، مدرس دانشگاه و مدیر عامل سابق شرکت فرش ایران با همت خود این اثر را از منابع اصیل در زمینه فرش فراهم آورده و اصطلاحات و مفاهیم فرش دستباف ایران را در قالب فرهنگی دانشنامه‌ای تاضیح و تعریف کرده‌اند. امیداست، این اثر همچون دیگر آثار مرجع تولیدشده اسبوی بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران، گامی کوچک در راستای برآورده ساختن نیازهای علمی محققان و پژوهشگران، مورد استفاده عموم علاقمندان حوزه فرش دستباف، به‌ویژه دانشجویان و اساتید رشته‌های مرتبط با هنر ایرانی قرار گیرد.

موجهر اکبری

رئیس بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران

مقدمه

از قدیمی‌ترین فرش‌ها که در جهان پیدا شده است به نظر می‌رسد این هنر ابتدا توسط ایرانیان ابداع شده باشد. در عین حال در طول تاریخ شاهد هستیم که بسیاری از کشورهای جهان نیز مبادرت به بافت قالی نموده‌اند. این امر در اثر تبادل فرهنگی بوده که احتمالاً به دنبال تجارت و یا امور نظامی و سیاسی رخ داده و یا حتی ممکن است در جوامعی به طور مستقل از دیگر جوامع شکل گرفته باشد. کشورهایی که فرش را به زیبایی و ظرافت می‌بافتند عمدتاً در شرق جهان قرار داشته و با تجارت این کالا به غرب، غربی‌ها فرش دستباف را مترادف با فرش شرقی گرفته‌اند، هرچند که بعدها در غرب نیز فرش دستباف تولید می‌شد.

فرش دستباف با گسترش فراوانی که یافته و تنوعی که در فناوری تولید آن وجود دارد دارای تعاریف مختلف و متفاوت و در بسیاری از موارد دارای ماهیت یکسان ولی با نام‌های متفاوت می‌باشد. فرش به عنوان یک زیرانداز بسیار فراتر از قالی است. قالی، که ما در ایران به عنوان فرش می‌نامیم، یکی از اشکال فرش است که با فن خاصی بافته و دارای کاربرد خاصی است. قالی مشخصاً فرش است که ساختار آن سه‌بعدی است و در ساختمان آن گره نقش مهمی ایفا می‌کند، در حالی که در سایر انواع فرش معمولاً ساختار دوبعدی مطرح است.

بسیاری از دانشجویان و محققین به مطالعه فرش دستباف ایران و سایر نقاط جهان می‌پردازند و در راستای تحقیقات خود نیاز به منابعی دارند که به آنها درک و ترجمه مطالب و مقالات دیگر محققین کمک کند. هرچند که بسیاری از تحقیقات به زبان انگلیسی منتشر شده است، ولی اصل موضوع فرش در فرهنگ کشورهای مختلف و به زبان‌های مختلف است. دسترسی به دانش فرش به این زبان‌ها می‌تواند در توسعه دانش فرش محققین ما کمک شایانی نماید. این کتاب قصد دارد که بخشی از این نیاز را برطرف نماید و مقدمات آشنایی محققین و دانشجویان با مقوله فرش کشورهای مختلف و همچنین شناخت نحوه و درک محققین غربی ایرانی را راجع به فرش ایران را فراهم نماید. این کتاب از نتایج تحقیقات فراوانی که مؤلفین و محققین مختلف، من جمله نگارنده، و همچنین تجربیات تدریس در کلاس‌های درس به دانشجویان فرش حاصل شده بهره گرفته است. مهم‌ترین منبعی که در نگارش این کتاب مورد استفاده واقع شده مربوط به کار ارزنده پتر استون است که تحت عنوان "The Oriental Rug Lexicon" در سال ۱۹۹۷ میلادی توسط انتشارات تیمز و هادسون به چاپ رسیده است.

در این کتاب فرش و قالی خاور نزدیک، آسیای میانه، آفریقای شمالی و آمریکا همراه با مناطق جغرافیایی و اقوام مختلف آنها، بافته‌های کاربردی عشایری، روستایی و شهری، صنعت و تجارت فرش، طرح و نقوش و نمادهای به کار رفته در فرش، ساختارهای فرش و منسوجات و وقایع تاریخی مهم مرتبط با این مناطق مورد بحث قرار گرفته است. این کتاب علاوه بر علاقمندان و محققین فرش می‌تواند مورد استفاده متخصصین رشته‌های نساجی، رنگرزی، طراحی، تجارت فرش، تاریخ فرش و سایر رشته‌های هنری نیز واقع شود.

از مشکلاتی که در تدوین و انتخاب لغات مناسب وجود دارد می‌توان از نداشتن کلمات مترادف برای بسیاری از کاربردها در فرش ایران نام برد. کالاهایی در کشورهای مختلف تولید می‌شوند که از نظر کلی و کاربردی تفاوت چندانی نداشته و فقط در جزئیات اندکی با یکدیگر متفاوت هستند و به همین علت نام‌گذاری خاصی برای هر کدام از آنها صورت می‌گیرد. به عنوان مثال می‌توان از پتو نام برد که در مناطق سرخ‌پوست‌نشین با ایجاد تفاوت‌های اندک، کاربردهای خاصی را برای آن منظور می‌کند و به همین علت نام خاصی بر آن اطلاق می‌شود. نمونه دیگر، فرش مخصوص عبادت در میان راهبان تبتی را می‌توان ذکر کرد که بسته به مقام فرد استفاده‌کننده از آن، نام خاصی برای آن در نظر گرفته شده است. در یافتن عبارت مناسب برای این کالاها که از نظر ما ایرانیان این کاربردها ناآشناست اجباراً تمام اینها با یک نام واحد به کار گرفته می‌شود. خواننده کتاب باید تفاوت این کاربردها را در توصیف نوشتاری و یا

تصویری بجوید. راه درازی باید طی شود تا مطالعه بیشتری روی فرش اقوام مختلف صورت گرفته و با گردآوری و نمایش آنها در موزه‌های خاصی در کشور دانش بیشتری در این زمینه ایجاد شده و این مشکل را تا حدی برطرف نمود. از مشکلات دیگر می‌توان به تفاوت زبان کشورهای مختلف و طرز تلفظ کلمات اشاره نمود. برخی صداها و حروف که توسط اقوام مختلف به کار می‌رود در زبان فارسی معادل ندارد و یا اینکه معادل آن را نمی‌توان به صورت متن درآورد. آواهای خاصی که در زبان‌های مختلف وجود دارد توسط محققین انگلیسی زبان در مقالاتشان نقل شده و آنچه که در این کتاب آمده است به ناچار از روی برداشت و انتقال آنها توسط انگلیسی زبانان صورت گرفته است. البته تا حد زیادی تلاش بر این بوده است که به کلمات در زبان اصلی دست یافته و صحیح‌ترین تلفظ انتخاب شود. واضح است که این تلاش تا حد زیادی ناموفق بوده و امید است که در چاپ‌های بعدی مقدار بیشتری از این نقیصه برطرف شود.

در بیان تاریخ وقایع و اتفاقات سعی بر این بوده است که وقایع مربوط به ایران با ذکر تاریخ هجری شمسی همراه باشد، زیرا به نظر می‌رسد که برای خواننده ایرانی این روند بیشتر مانوس است. بیشتر تاریخ‌های مورد استفاده در منابع علمی غیر فارسی بر اساس تاریخ میلادی است و برای تبدیل تاریخ میلادی به تاریخ شمسی از کسر عدد ۶۲۱ از تاریخ میلادی استفاده شده است (در وقایعی که در سال‌های میلادی که در فاصله اول ژانویه تا ۲۱ مارس اتفاق افتاده‌اند، عدد ۶۲۲ کسر می‌شود). در تبدیل تاریخ هجری قمری به تاریخ هجری شمسی با در نظر گرفتن تفاوت ۱۱ روز بین این دو منای تاریخی، تاریخ هجری شمسی محاسبه و منظور شده است. در ذکر تاریخ مربوط به بقیه کشورها همچنان از تاریخ میلادی استفاده شده تا با سایر وقایع تاریخی مربوط به آن کشورها که در کتب تاریخی ذکر شده هماهنگی داشته باشد.

همان‌گونه که بسیاری از خوانندگان این کتاب مطلع هستند، برای بیان ظرافت فرش دستباف از واژه‌های مختلفی در کشورهای مختلف استفاده می‌شود. در این کتاب به بسیاری از این واژه‌ها اشاره شده است، لیکن به طور کلی وقتی از واژه رجشمار بدون بیان واحد اندازه‌گیری استفاده شده، منظور رجشمار است که به صورت متداول در ایران استفاده می‌شود که به دو صورت رجشمار فارسی و ترکی مشهور هستند. برای توضیح بیشتر به مدخل knot count مراجعه شود. بنابراین هر فرشی که در ایران و یا خارج از ایران با گره نامتقارن [فارسی] بافته شده باشد و در مدخل مربوطه به رجشمار آن اشاره شده منظور رجشمار فارسی و در مداخلی که به رجشمار فرشی که با گره متقارن [ترکی] بافته شده باشد منظور رجشمار ترکی است.

از سال ۱۳۸۰ ه.ش. که کار گردآوری و ترجمه مطالب این کتاب شروع شد به تدریج بر صحت واژه‌های استفاده و تعریف شده در کتاب افزوده شد. به نظر می‌رسد علیرغم اطلاعات فراوانی که گردآوری شده هنوز موارد متعددی باید اصلاح و به متن کتاب اضافه شوند. امید می‌رود خوانندگان محترم برای بهتر شدن این مجموعه با سعه‌صدر اشکالات کتاب را به مؤلف گوشزد نمایند.

از تمامی استادان و دانشجویان عزیزی که در این مدت با ارائه نظرات خود و انجام اصلاحاتی در مفاهیم ذکر شده در کتاب، نگارنده را یاری نمودند و همچنین از سرکار خانم مریم طاهری که در بازخوانی و روان‌سازی متن کتاب کمک شایان توجهی نمودند کمال تشکر و قدردانی می‌شود. در مدت تدوین کتاب و در کنار سایر امورات جاری، مسئولین و همکاران عزیز مؤسسه آموزش عالی علمی کاربردی جهاد کشاورزی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، دانشگاه جامع علمی - کاربردی و شرکت سهامی فرش ایران شرایط را برای پرداختن به تدوین این کتاب فراهم نمودند که از ایشان نیز سپاسگزاری می‌شود. سپاس ویژه نگارنده به مسئولین بنیاد دانشنامه‌نگاری، به ویژه آقای دکتر ابراهیمی، اهدا می‌شود که با دلسوزی و صبر و حوصله، شرایط تولید این کتاب را فراهم نمودند و گام مهمی برای توسعه علم و دانش فرش برداشتند.

سید جلال الدین بصام

زمستان ۱۳۹۰